

LECTURA

IOV ÎL PUNE PE DUMNEZEU ÎN BANCA ACUZAȚILOR. DESPRE SUFERINȚA INOCENTĂ

DE IGNACIO CARBAJOSA

Prin amabila îngăduință a
www.jotdown.es

Borges definea «sublimă» cartea care vorbește despre asta.

Claudel se întreba: «Cine a mai pledat vreodată pentru cauza omului cu atâta îndârjire?».

Iată de ce această povestire biblică provoacă rațiunea noastră de oameni moderni

«Dacă există în lume vreo carte care să merite calificativul de „sublim”, cred că este cea a lui Iov». Cuvinte rostite de către Jorge Luis Borges în cadrul unei conferințe care a avut loc la Institutul Cultural Argentino-Israelian în anul 1965.¹ Același adjectiv îl folosește Paul Claudel, de la Académie Française, care, în monografia sa despre Cartea lui Iov spune că, printre cărțile Vechiului Testament, «Iov este cea mai sublimă, cea mai emoționantă, cea mai îndrăzneță și, în același timp, cea mai enigmatică, cea mai descurajatoare, ba mai mult, aș îndrăzni să spun, cea mai revoltătoare». Justificându-și adjectivele folosite, autorul francez adaugă: «Cine a mai pledat vreodată pentru cauza omului cu atâta îndârjire? Cine a găsit în profunzimea credinței sale spațiul pentru un strigăt ca acesta, pentru atâta lamentare, pentru un limbaj blasfemiator ca cel al lui Iov?».² Cauza omului din Uz, care este cauza întregii umanități, devine, în această carte, un strigăt sfâșietor adresat direct lui Dumnezeu: de ce suferă un om inocent?

De când această operă a început să facă parte din canonul ebraic, și deci cel creștin, a inspirat o mulțime de autori și a devenit cartea, probabil, cea mai „rescrisă” din Vechiul Testament, mai ales de când Leibniz, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, a dat naștere unei ramuri filosofice numite Teodicee, care trata problema bunătății lui Dumnezeu, a libertății omului și a originii răului. Dacă Dumnezeu este unic, bun și atotputernic, de ce există răul? Oare Dumnezeu, care este atotputernic, permite răul? Atunci ar trebui să ne îndoim de bunătatea lui. Oare vrea să evite răul dar nu poate? Atunci am pune sub semnul întrebării omnipotența lui.

Una dintre paginile care au prezentat cel mai bine drama răului și, mai ales, a suferinței celui inocent, se găsește în opera lui Feodor Dostoievski, *Frații Karamzov*. Într-un dialog dintre Ivan și fratele lui, Alioșa, primul fiind ateu, vrea să împiedice ca fratele, novice, să o ia pe urmele starețului Zosima. De asta vorbește despre obiecția cea mai puternică la adresa existenței lui Dumnezeu: suferința celor nevinovați. Răul suferit de adulți ar fi deja o obiecție importantă, dar, la urma urmelor, motivul este «acela de a fi mușcat din mărul oprit, de a fi ajuns astfel să cunoască binele și răul. [...] astăzi încă se mai înfruptă din mărul oprit».³ Asta înseamnă că au partea lor de responsabilitate pentru dezordinea din lume. Dar durerea copiilor ... e nejustificabilă.

Condeii lui Dostoievski, cel care îi dă glas lui Ivan, nu ne scutește de povestirea unora dintre atrocitățile comise la adresa copiilor, astfel încât obiecția adusă dreptății divine, sau chiar existenței divine, nu pare deloc abstractă. În câteva pagini foarte dure pentru cititor, Ivan descrie

¹ Se poate consulta la: <http://absta.info/centro-virtual-estudios-judaicos--jorge-luis-borges-y-el-judas.html>.

² P. Claudel, *Le livre de Job (Cartea lui Iov, n.tr.)*, Plon, Parigi 1946, p. 1.

³ F.M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, Rao Clasic, București 1997, p. 367.

brutalitatea cu care turcii sting revoltele din Țara lor. În fața ochilor mamelor îi aruncă pe noulăscuți în aer și apoi îi prind în baionete. Fac copiii să rãdã în brațele mamelor lor, apoi îndreaptă pistolul spre ei ca să-l prindă cu mânuțele, și, în clipa aceea le zboară capul. Și toate astea, doar ca să se distreze.

Lunga serie de nedreptăți se încheie cu povestirea ce-l are ca protagonist pe un general rus, un proprietar de terenuri, foarte bogat. Într-o zi, fiul uneia dintre servitoarele sale, în timp ce se juca, a dat cu o piatră și a rănit laba unuia dintre câinii săi de vânătoare. După ce a descoperit vinovatul, a doua zi a organizat o partidă de vânătoare și în fața tuturor servitorilor a ordonat să fie dezbrăcat copilul și să fie pus să fugă. Atunci, generalul a asmuțit haita de câini după el ca să alerge prada. Copilul a fost sfâșiat de animale în fața mamei.

Ivan, în rolul lui Iov (cartea Bibliei care va fi printre lecturile favorite ale starețului Zosima), refuză să accepte „teoriile răsplatei” care determină o legătură între păcat și pedeapsă. Cu copiii nu funcționează aceste teorii, nici măcar cele mai rafinate, care consideră că suferința celor inocenți contribuie la armonia eternă, la sfârșitul vremurilor: «Eu am nevoie de răzbunare (...). Și răzbunarea asta să nu se înfăptuiască cine știe pe ce lume, undeva, în infinit, cine știe când, ci chiar aici, pe pământ, s-o pot vedea cu ochii mei! Doar n-am suferit ca să îngraș cu ființa mea, cu ticăloșiile și suferințele mele, pământul pe care va înflori armonia viitoare, ca să se bucure de ea mai știu eu cine!».⁴

Dostoievski nu ar fi putut să-și imagineze că secolul XX ar fi depășit din plin atrocitățile comise împotriva celor nevinovați descrise în romanul său. Lagărele de concentrare naziste sau epurările staliniste sunt suficiente ca să ne reducă la tăcere. Um pumn în stomacul apologeticii clasice, astfel încât, în a doua jumătate a secolului trecut, întrebarea dacă se poate, și cum se poate face teologie după Auschwitz a devenit un spațiu comun la care nu se poate renunța.

Atunci se înțelege de ce Iov a devenit un protagonist în literatura secolelor XIX și XX, atât de important încât s-a transformat în purtătorul de cuvânt al umanității care se ridică până la Dumnezeu ca să-i ceară socoteală pentru nedreptate. Așa îl prezintă Kierkegaard, în mod explicit, în opera sa *Repetarea*: «Așadar, vorbește tu, memorabile Iov! Repetă tot ceea ce ai spus, avocat formidabil ce apari la tribunalul celui Preaînalt cu cutezanța unui leu care rage! (...) De tine am nevoie, de cineva care să știe să protesteze atât de tare încât s-ajungă ecolul până la ceruri».⁵

José Jiménez Lozano al nostru, câștigătorul Premiului Cervantes, i-a dat glas lui Iov ca să se plângă de această lume nedreaptă, în poezia *Reglarea conturilor*:

[...] Trăim pur și simplu, oare tu știi
cât e de greu să suportți zilele?

Oare te-ai arătat tu,
altfel decât într-un tufiș în flăcări?
și, la Auschwitz unde erai?

Gelos pe bietele noastre plăceri, observi;
absent în tristețe,
nemilos ca patinele de gheață
sau ca soarele neîndurător de august.

Oare nu tu ești cel care dirijează mecanismele lumii?

Dar mor rândunelele odată cu-nghețul,

---

⁴ *Ibidem*, p. 378-379.

⁵ S. Kierkegaard, *La ripetizione (Repetarea, n.tr.)*, Bur, Milano 2012, p. 42.

și copiii de foame
în timp ce puternicii pământului sunt unși în numele tău,
și tu taci.

„Domnul lipsește, nu primește
apelurile și nici nu răspunde” spun îngerii tăi.⁶

În acest punct trebuie să observăm că dacă omul care îl pune pe cel Preaînalt cu spatele la zid este omul „occidental”, al cărui rațiune nu tolerează nedreptatea, Dumnezeu căruia i se adresează acest om este, de asemeni, un Dumnezeu „occidental”, Dumnezeul iudeo-creștin, care a proclamat bunătatea întregii creații, apără dreptatea și iubește ființa umană, pe care a creat-o după chipul și asemănarea lui. Atunci se poate înțelege paradoxul pe care C.S. Lewis l-a formulat în mod genial în lucrarea sa *Problema suferinței*, când afirmă că «creștinismul (...) creează, mai degrabă decât rezolvă, problema durerii, căci durerea n-ar fi reprezentat o problemă de n-am fi primit, o dată cu experiența zilnică a acestei lumi a durerii, asigurarea – pe care o socotim valabilă – că realitatea ultimă este dreaptă și iubitoare».⁷ E atât de corect încât, în paralelele mesopotamice ale cărții lui Iov, putem deja să vedem aporiile pe care le prezintă teoria răsplatei, care corelează suferința cu pedeapsa divină, dar nu vedem încă o confruntare directă cu dumnezeul de serviciu ca s-i cerem socoteală.

Și, în contextul strigătului omului care suferă pe nedrept și care așteaptă de la ceruri o semnificație pentru suferința lui, în fiecare epocă s-au născut „avocați ai apărării” lui Dumnezeu, dispuși să sară în ajutorul lui. Ieri și azi. Cei trei prieteni ai lui Iov erau bine intenționați când s-au adunat ca să-l consoleze pe acel om dărâmat. Dar nu au reușit să suporte pretenția lui de a-l supune pe Dumnezeu unui proces, acuzându-l de nedreptate. Și atunci se erijează în apărători ai lui Dumnezeu, chiar dacă, de fapt, nu fac altceva decât să apere ideea de Dumnezeu pe care o au în minte, și care răspunde unei scheme cauză-efect, în care nu există spațiu pentru a pune întrebări, pentru un „de ce”, și cu atât mai puțin nu există spațiu pentru un răspuns al lui Dumnezeu. «Acești indivizi», spune Kierkegaard, «îi dau dreptate lui Dumnezeu prin cuvinte, dar se preocupă prea mult să păstreze în sinea lor convingerea absolută că de fapt ei au dreptate».⁸

«Suferi? Probabil că ai făcut ceva rău. Dacă nu tu, copiii tăi» (cfr. *Iov* 4,7-8; 8,4-6). În mentalitatea prietenilor lui Iov, Dumnezeu se mișcă «în limitele rațiunii». Și nu poate ieși de acolo. Nu trebuie să iasă. Dacă ar ieși, n-ar mai fi previzibil, am fi complet expuși, ar trebui să-i punem întrebări ale căror răspunsuri nu le cunoaștem: «De ce durerea? De ce nedreptatea?». A accepta inocența lui Iov ar însemna să creăm o crăpătură periculoasă într-un univers închis: «Cugetul meu mă împinge să vorbesc, din pricina frământării pe care o simt în mine. Am auzit o învățătură care mă scoate din sărite», îi răspunde Sofar lui Iov (*Iv* 20,2-3).

Poziția lui Elifaz, Bildad și Sofar, ca și oricare altă poziție slabă și preconcepută, poate fi susținută doar prin cenzurarea realității care ne vine în întâmpinare: Iov își susține nevinovăția. Comportamentul lui virtuos este, de altfel, public și notoriu. Dar nu există spațiu pentru datele care nu se încadrează în schema noastră: realitatea care contravine măsurii noastre trebuie reinterpretată. Și e chiar așa, astfel încât Elifaz, proiectând logica cauză-efect asupra lui Iov, îi descrie păcatele care ar fi putut provoca mânia divină (cfr. *Iv* 22,6-9). Le inventează, la fel ca cei care propun o ipoteză explicativă a efectului evident! Borges a înțeles prea bine ce anume era în

⁶ J. Jiménez Lozano, “Arreglo de cuentas”, în *El tiempo de Eurídice*, Fundación Jorge Guillen, Valladolid 1996, p. 200.

⁷ C.S. Lewis, *Despre minuni, cele patru iubiri, problema durerii*, Humanitas, București 1997, p. 218.

⁸ S. Kierkegaard, *La ripetizione*, op. cit., p. 50.

joc în lupta dintre cele două poziții, cea a lui Iov și cea a prietenilor săi, atunci când sintetizează astfel scopul cărții biblice: «Lui Dumnezeu nu-i putem aplica niciun epitet uman; nu îl putem măsura cu metrul nostru».⁹

Cu toate acestea, nu trebuie să ne surprindă paralela făcută de María Zambrano între prieteii lui Iov și raționalismul care a caracterizat epoca noastră: «Prietenii care îl sfătuiesc, trufași, siguri de ei și de faptul că ocupă locul corect - al celui corect ce nu poate fi niciodată distrus - gândesc ei. Și rațiunile lor vor reapărea în cursul istoriei rațiunii triumfătoare, a rațiunii celui care stă bine înfipt în picioare, a celui care a capitalizat munca și suferința măruntaielor proprii; surd față de acestea, cu surditatea celui care transformă în piatră splendoarea care se revarsă din sânge și delimitează spațiile de întâlnire ca să nu coboare *cuvântul*. Profeti, sau măcar precursori, ai rațiunii care se dezvăluie, devenind astfel de neînțelese».¹⁰

Cine are dreptate în această dialectică ce se prelungește în 35 de capitole (*Iv* 3-37)? Este evident că sensibilitatea noastră modernă tinde spre Iov, dar ce anume spune cartea? Afirmatia lui Dumnezeu, din ultimul capitol, atunci când i se adresează lui Elifaz - «Mânia Mea arde împotriva ta și împotriva celor doi prieteni ai tăi, pentru că n-ați vorbit de Mine așa de drept, precum a vorbit robul Meu Iov (*Iv* 42,7) – conține o judecată revoluționară în contextul mesopotamic al operei. Cum se poate ca Dumnezeu să se revolte împotriva celor care pretindeau că-l apără? Într-o clipită, Dumnezeu demolează teoria răsplatei, care lega suferința oamenilor de greșelile comise. Cu această judecată, eliberează rațiunea de o frână seculară și îi restituie tot spațiul său natural, acela al de ce-ului, acela al căutării sensului.

Noi, fiii acestei cotituri revoluționare, îl privim cu simpatie pe Iov care se ridică până la înălțimea lui Dumnezeu, și pretinde de la el explicații. În realitate, personajul biblic merge dincolo. Pretinde convocarea lui Dumnezeu în fața unui tribunal ... pentru care, evident, nu găsește un judecător (cfr. *Iv* 9,14-35;13,1-23). Și cu toate acestea își pregătește apărarea, etalează lista acuzațiilor (cfr. *Iv* 23,1-9; 29,1-31,40). E surprinzător faptul că Biblia conține pagini ca acestea, în care creatura îi intentează proces creatorului său. Pare a fi paradoxal, dacă citim paginile de început ale cărții sfinte, în care Dumnezeu, cu cuvintele sale, creează bărbatul și femeia după chipul și asemănarea lui, odihnindu-se după o operă alcătuită din lucruri care «erau foarte bune» (*Gen* 1,31), sau paginile care urmează, în care creatorul modelează primul om din noroiul pământului.

În rebelul Iov vedem reprezentată toată demnitatea rațiunii umane, care nu poate să se abțină în fața unei nedreptăți, în fața unei explicații insuficiente, în fața unei suferințe care amenință intuiția noastră originară despre faptul că toate sunt foarte bune. Și întreaga apărare a lui Iov este construită pe un paradox. Ființa umană e *aproape* un nimeni în complexitatea creației. Dacă contemplăm imensitatea universului, ce este această ființă născută târziu într-un punct neglijabil din imensitatea galaxiilor? Și, cu toate acestea, această ființă este autoconștiința universului. În ea, în rațiunea ei, natura devine conștientă de sine, devine conștiință în ceea ce privește cunoașterea și nevoia de sens și de dreptate, atât de mult încât se ridică și îi cere socoteală creatorului.

«Și atunci, Iov a greșit?», se întreba Kierkegaard: «Cu siguranță a greșit cu totul, pentru că nu a putut face apel la un tribunal mai înalt decât cel care l-a judecat. Sau avea dreptate? Cu siguranță a considerat rațiunea ca un templu, tocmai pentru că greșea *în fața lui Dumnezeu*». Diferența fundamentală dintre Iov și prietenii lui este faptul că omul din Uz îl concepe pe Dumnezeu ca pe

---

⁹ Cfr. <http://absta.info/centro-virtual-estudios-judaicos--jorge-luis-borges-y-el-judas.html>.

¹⁰ M. Zambrano, “El libro de Job y el pájaro”, în *El hombre y lo divino*, Fondo de Cultura Economica, Città del Messico 2012, p. 391-392. Ed. it., *L'uomo e il divino*, Edizioni Lavoro, Roma 2001.

cineva care e viu (Ființa căreia fiecare ființă i se datorează), cu care se angajează într-o luptă de la care așteaptă un răspuns la o întrebare sfâșietoare. Cei trei prieteni ai lui Iov, de partea lor, îl reduc pe Dumnezeu la o formulă care stinge orice întrebare.

Și din nou, María Zambrano stabilește o paralelă cu lumea noastră occidentală. Pentru scriitoarea andaluză, Iov își elaborează rațiunile lansându-i le lui Dumnezeu printr-o lamentare, «aceleași rațiuni pe care gândirea filosofică le enunță fără nici cea mai mică lamentare, pentru că nu are niciun motiv să se plângă. Dumnezeu filosofiei nu este un „cine”, ci un „ceva” - fapt nu mai puțin minunat -, dar nu Dumnezeu, nu domnul prieten și adversar, nu este el cel care abandonează.

Ca ființă gânditoare - în mod tradițional în Occident - omul nu are un Dumnezeu căruia să i se plângă, un Dumnezeu al măruntaielor sale. Măruntaiele au fost supuse chiar de la început, reduse la tăcere de-a lungul filosofării».¹¹

Cartea lui Iov ne mai rezervă câteva surprize. Înainte de toate, Dumnezeu trebuie să răspundă la întrebarea despre nedreptate și suferință, și răspunsul lui, de fapt, se lasă așteptat: apare doar la sfârșit, ocupând ultimele patru capitole ale operei (*Iv* 38-41), înainte de epilog. Dacă judecata divină despre cuvintele prietenilor lui Iov a fost surprinzătoare, nu mai puțin surprinzătoare este atât de mult așteptata intervenție a lui Dumnezeu în fața unui public care e tot numai ochi și urechi. Ne-am putea aștepta la un început de discurs cam așa: «Și Dumnezeu l-a trăznit pe Iov cu un fulger al furtunii». Ar fi răspunsul pe care mulți i l-ar atribui lui Dumnezeu, mai ales cei care reduc Biblia la o simplă expresie a literaturii religioase mesopotamice. Dar atunci n-am mai scrie acest articol, nici filosofia și teodicea în Occident nu ar fi fost ceea ce sunt.

Dumnezeu acceptă provocarea lui Iov. Prinde mânușa. Pregătit de război, îl invită să-și încingă coapsele (cfr. *Iv* 38,3). Se coboară la nivelul creaturii, se pune la înălțimea ei ca să lupte corp la corp. Iov l-a citat să apară la tribunal. Dumnezeu se așază, nu în banca acuzaților, ci mai degrabă în banca de școală: «Eu te voi întreba și tu Îmi vei da lămuriri!» (*Iv* 38,3). Îl invită pe Iov care în vacarmul apărării sale se ridicase până la înălțimea lui Dumnezeu, să se așeze la catedră ca să răspundă la întrebările celui Atotputernic, transformându-se astfel, pentru câteva minute, în discipol al „înțeleptului” examinator.

Cu o profundă ironie începe o serie de întrebări care nu așteaptă răspuns și care durează chiar patru capitole. În fața unui Iov care uneori se face mic mic, Dumnezeu înșiră toate minunățiile și misterele creației, întrebându-l pe omul din Uz care este originea lui, pe care, fără doar și poate, o cunoaște având în vedere voința lui de a solicita modificări în logica divină:

Unde erai tu, când am întemeiat pământul? Spune-Mi, dacă știi să spui.

Știi tu cine a hotărât măsurile pământului sau cine a întins deasupra lui lanțul de măsurat?

În ce au fost întărite temelile lui sau cine a pus piatra lui cea din capul unghiului,

Atunci când stelele dimineții cântau laolaltă și toți îngerii lui Dumnezeu Mă sărbătoreau? (*Iv* 38,4-7)

Odată încheiat acest interogatoriu – care se prelungește până la capitolul 41 – se încheie intervenția divină. Ce a răspuns Dumnezeu la întrebarea despre nedreptate și despre suferința celor nevinovați? Pare curios faptul că această carte a lui Iov a rămas în imaginația populară ca paradigma suferinței nedrepte. Dar dacă i-am întreba pe oameni cum răspunde Dumnezeu la strigătul lui Iov, reacția ar fi o tăcere plină de stânjenală. Unii chiar ar întreba: «Dar în cartea asta răspunde Dumnezeu?». Nu suntem în fața unui caz de ignoranță populară. Aceiași specialiști sunt nedumeriți în fața „răspunsului” lui Dumnezeu. Ce sens are să răspundem cu o descriere minuțioasă a minunățiilor naturii la problemele legate de libertatea din ordinea morală?

Un număr redus de bibliști consideră că Dumnezeu nu îi răspunde lui Iov, probabil deoarece capitolele dedicate intervenției divine nu aveau nicio legătură, la origine, cu întrebarea și cu drama

---

¹¹ *Ibidem*, p. 396.

omului din Uz. În procesul lung și complex de redactare a operei, aceste capitole ar fi „aterizat” la locul lor actual provenind de fapt de altundeva. «Divinitatea care apare în nori nu dă niciun răspuns sufletului tulburat și poezia despre natură, oricât de frumoasă și de obiectivă ar fi, nu poate vindeca un suflet rănit» (P. Volz).¹² «De fapt, dacă aceste capitole n-ar fi unde sunt, nimeni nu s-ar gândi să le pună acolo» (M. Jastrow).¹³ «[Nu văd] nimic ce să nu fi spus prietenii lui Iov de multă vreme; [...] trei ore de științe ale naturii...» (L. Steiger).¹⁴ «YHWH răspunde la problemele morale cu Fizica» (E. Bloch).¹⁵ S-a ajuns chiar să fie definit ca „irelevant” discursul divin: «Pare că este ceva cu totul irelevant: e ca și cum ai agita o zornăitoare în fața unui copil care plânge, ca să-i distragi atenția de la foame» (R.A.F. MacKenzie).¹⁶

Unii exegeți însă se lasă atrași de faptul că discursul divin a fost eficient pentru Iov. Gerhard von Rad restrânge reacția (perplexă) a colegilor săi și termină cu această sentință: «Ceea ce nu e chiar atât de sigur e dacă contemporanii [operei] au avut sau nu aceeași reacție (...). De fapt, Iov însuși a ajuns să înțeleagă semnificația discursului mult mai repede și fără prea multe complicații, comparativ cu cititorul modern».¹⁷ Cu alte cuvinte, oare nu este mentalitatea noastră modernă cea care ne împiedică să captăm răspunsul pe care Dumnezeu i-l dă lui Iov? Cei care citeau această operă în urmă cu mai bine de două mii de ani (sau în urmă cu o mie de ani), erau uluiți la fel ca noi? Ceea ce trebuie să acceptăm, dacă vrem să respectăm firul discursului cărții, este că Iov s-a simțit corectat de intervenția divină: «Din spusele unora și altora auzisem despre Tine, dar acum ochiul meu Te-a văzut. Pentru aceea, mă urgiesc eu pe mine însumi și mă pocăiesc în praf și în cenușă» (Iv 42,5-6).

Având în vedere că Iov s-a simțit corectat, lui ar trebui să-i punem întrebarea: «În ce sens intervenția divină răspunde la aserțiunea ta?». Dacă ne-am muta privirea de la exegeza biblică sau de la literatură la ecranul de cinema, am putea găsi un ecou îndepărtat al celui răspuns care vine de departe, din țara lui Uz. Regizorul Terrence Malick semnează un film grandios, *The Tree of Life* (2011), al cărui scenariu urmează aserțiunea lui Iov. Chiar de la primul cadru, care prezintă o frază precisă, luată din cartea biblică («Unde erai tu, când am întemeiat pământul?... Atunci când stelele dimineții cântau laolaltă și toți îngerii lui Dumnezeu Mă sărbătoreau?», Iv 38,4-7), urmat de drama unei familii care pierde un copil, tot filmul fiind traversat de întrebarea despre misterul durerii, al nedreptăților, al morții. Dar ceea ce surprinde la Malick este atenția pe care, în filmul său, i-o dedică intervenției divine din cartea lui Iov, care pretinde că întâmpină acel mister.

Primele minute din film, paralel cu Cartea lui Iov, arată fatalitatea care lovește o mamă ce îi promisese lui Dumnezeu că îi va fi fidelă («Eu îți voi fi credincioasă, orice mi s-ar întâmpla»): își pierde cel de-al doilea copil pe vremea când era încă tânără. Și ea primește „consolare” din partea „prietenilor” ei (în cazul de față, din partea unei mame): «Viața merge mai departe, oamenii se duc. Nimic nu rămâne la fel. Îți rămân ceilalți doi. Domnul ni-i dă, și Domnul ni-i ia». Și atunci se înalță strigătul doamnei O'Brien: «Crezi că nu ți-am fost credincioasă? De ce? Unde erai?». Drama a început. Următoarea mutare e a lui Dumnezeu.

¹² P. Volz, *Hiob und Weisheit* (Die Schriften des AT in Auswahl III,2), Göttingen 1921, p. 1.

¹³ M. Jastrow, *The Book of Job*, Philadelphia 1920, p. 76.

¹⁴ L. Steiger, “Die Wirklichkeit Gottes in unserer Verkündigung”, în M. Honecker - L. Steiger (cur.), *Auf dem Wege zu schriftgemässer Verkündigung*, Monaco 1965, p. 160.

¹⁵ E. Bloch, “Studien zum Buch Hiob”, în M. SCHLÖSSER (cur.), *Für Margarete Susman: Auf gespaltenem Pfad*, Darmstadt 1964, p. 85-102.

¹⁶ R. A. F. MacKenzie, “The Purpose of the Yahweh Speeches in the Book of Job”, Bib 40, 1959, p. 436.

¹⁷ G. von Rad, *Sabiduría en Israel*, Madrid 1985, p. 284. Ed. it., *La sapienza in Israele (Înțelepciunea în Israel, n.tr.)*, Marietti, Genova 1975.

Începe așadar, primul cadru care deschide marea scenă a creației, care durează mai mult de cincisprezece minute. Îi putem înțelege pe cei care s-au ridicat și-au plecat la această fază sau care, intrați cu întârziere la film, s-au gândit că se află în momentul Știrilor de cinema dintre cele două părți ale filmului. Genialitatea lui Malick pretinde un minim context hermeneutic ca să poată fi digerată. Răspunsul lui Dumnezeu pentru Iov, cel de demult și cel contemporan, pentru a fi eficient presupunea o artă plastică și vizuală precum cinematografia.

Pe când încă suferim alături de mama care a pierdut rodul pântecelui său, Malick ne „obligă” să asistăm la acea mare naștere care este creația lumii. Nu ne-o povestește, ne-o explică. Ne face protagoniști, ne obligă s-o experimentăm. Cincisprezece minute țintuiți pe scaune. Privind. Fără niciun cuvânt. Singura companie fiind *Lacrimosa*, muzica *Requiem*-ului compus de Zbigniew Preisner în memoria prietenului său, regizorul Krzysztof Kieslowski. Este vorba despre același exercițiu pe care Dumnezeu îl face cu Iov: face să treacă prin fața ochilor săi toate misterele creației, fără întreruperi, de-a lungul a patru capitole.

Dinamica durerii îl făcuse pe Iov să se închidă în sine însuși. La rândul său, puterea rațiunii, care nu încetează să caute rațiunile, îl ridicase pe Iov, surd la tot ceea ce îl înconjură, la înălțimea lui Dumnezeu. Ajuns în prezența celui Preaînalt, acesta îl face să-și ridice privirea ca să poată să „își dea seama” de ceea ce îl înconjoară: creația lui. Ce anume are interesant creația? În ce sens contemplarea acesteia l-ar putea corecta pe Iov? Ce informații noi introduce în discursul omului din Uz?

Imaginile lui Malick ne vin în ajutor. Sunt eficiente, așa cum eficiente trebuiau să fie și pentru Iov imaginile pe care întrebările divine le zugrăveau. Ne impresionează, ne mișcă, ne uimesc. Aceasta este de fapt vocația primară a realității: să lanseze o pro-vocare, să atragă atenția. Înainte de toate uimește pentru că lucrurile *sunt*, există fără ca noi să le fi cerut. Nu stau în fața noastră pur și simplu ca un scenariu care însoțește gândurile noastre. Și aici miopia modernă este mare, și asta ne face să înțelegem cu ușurință perplexitatea cercetărilor Cărții lui Iov față de răspunsul divin.

Pozitivismul care domină privirea noastră consideră lucrurile ca un simplu *positum*, ceva care stă acolo, fix, și din care mă interesează, în cel mai bun caz, transformările, legile dinamice care îi reglementează evoluția. Dar „cucerirea” realității nu coincide cu simpla percepție a acelei realități ca *positum*. «Nu s-a ținut cont, în această epocă modernă, pe care o putem defini ca fiind cea a crizei realității, de atitudinea față de ea», spune Zambrano: «Și atitudinea în privința realității e un lucru diferit de condițiile pe care cunoașterea, pornind de la simpla percepție a realității, le pretinde».¹⁸ Este vorba despre libertatea noastră, ca *atitudine* față de realitate. De fapt, continuă Zambrano, «dacă atitudinea față de realitate condiționează cunoașterea ei și chiar și în ceea ce privește prezența ei efectivă, este pentru că libertatea umană se manifestă în asta la fel ca în toate - chiar și în asta - putând să ne facă să spunem nu, sau da, în fața ei. (...) Realitatea care într-un oarecare sens se prezintă de la sine ca fiind fascinantă, inexorabilă, având în vedere condiția umană, cere să fie căutată».¹⁹

Zambrano descrie primul pas al acelei căutări, care este atenția, ca «un fel de inhibiție, o retragere a subiectului însuși pentru a permite ca realitatea, la rândul ei, să se manifeste».²⁰ Un exercițiu de libertate adevărat și real. Și atunci realitatea ni se prezintă nu atât ca *positum*, cât ca *datum*, participiu al verbului a da, care implică pe cineva care dă. Ni se manifestă, o putem recunoaște în acele clipe de luciditate sau de atenție în care realitatea nu ni se mai pare opacă, nu o considerăm scontată, nu «este aici dintr-un defect». Ni se întâmplă, și asta ne surprinde. Doar ceea ce este dat - sau ceea ce nu fabricăm noi cu mâinile noastre - poate stârni surpriza noastră.

---

¹⁸ M. Zambrano, *Filosofia y Educación. Manuscritos*, ed. lui Á. Casado și J. Sánchez-Gey, Málaga 2007, p. 141. Ed. it., *Per l'amore e per la libertà. Scritti sulla filosofia e sull'educazione (Pentru iubire și pentru libertate. Scrieri despre filosofie și despre educație, n.tr.)*, Marietti, Genova 2008.

¹⁹ *Ibidem*, p. 147.

²⁰ *Ibidem*, p. 60.

Datum are, de fapt, aceeași rădăcină cu *donum*, „dar”, acea realitate minunată care provoacă în noi o mișcare de recunoștință. Chiar de mici, mama noastră ne-a educat să completăm parabola care implică cuvântul dar: «Cum se spune?». «Mulțumesc». Acesta este exercițiul pe care Dumnezeu, tată răbdător, îl face cu Iov. Și de asta este necesar să facă să treacă prin fața lui toate minunățiile creației, cele care ne lasă cu gura căscată, adică impresionați de ceva ce nu este un simplu *positum*, ci un *donum*, și care ne duc pe pragul recunoștinței. Este același exercițiu pe care ni-l propune Malick. Iov, spectatorul de la cinema, noi înșine, nu putem trece acest prag fără o decizie a libertății noastre. Și Iov cedează, se lasă mișcat, se simte depășit, dominat, de o Prezență care susține prezența lucrurilor: «Din spusele unora și altora auzisem despre Tine, dar acum ochiul meu Te-a văzut» (*Iv* 42,5). De ce noi, modernii, opunem rezistență aceluia dialog, mărturisit de Iov, spre care ne introduce realitatea impozantă? Același cuvânt „Dumnezeu” ni se pare problematic. Ceea ce nu este absolut deloc prezent în experiența noastră umană elementară, chiar și numai în mod potențial, nu poate fi recunoscut imediat. Și aici intră din nou în joc libertatea noastră. Hermeneutul francez Paul Ricoeur leagă interpretarea semnelor externe de interpretarea personală. «Cine sunt eu?» este o întrebare de care nu putem fugi. Fiecare acțiune, ca oricare interpretare, presupune o atitudine, chiar implicită, în fața acestei întrebări.²¹ De fapt, Ricoeur îl urmează pe Jean Nabert în susținerea faptului că ființa umană caută mereu să se înțeleagă pe sine fiindcă își dă seama în mod inexorabil că există o disproporție între ceea ce este (eu-l empiric sau real) și ceea ce știe că ar putea sau ar trebui să ajungă să fie (eu-l pur, care este locul în care Absolutul se manifestă). Nabert definește această conștientizare a sinelui «afirmație originară».²²

Iov nu se apropie de manifestarea istorică a divinului în mod „neutru”, ca un eu abstract, dezbrăcat de toate în mod apriori, care judecă în mod impersonal ceea ce îl înconjoară. Originalul în ebraică al răspunsului lui Iov dat lui Dumnezeu spune literalmente: «Te ascultam cu urechile, dar acum ochii mei te-au văzut» (*Iv* 42,5). Cu expresia «Te ascultam cu urechile», Iov mărturisește prezența misterioasă a Absolutului în conștiința sa, în «afirmația originară», prin intermediul răspunsului la întrebarea: «Cine sunt eu?». Rațiunea omului din Uz care se ridică provocându-l pe Dumnezeu să lupte, care caută sensul *în dialog*, se mișcă recunoscând Absolutul chiar de la început. În același timp, toate contradicțiile pe care le trăiește îl fac să strige, să pretindă, să cerșească un semn istoric din partea celui Absolut, să se arate pe sine: «O, dacă aș ști unde să-L gășesc! Dacă aș putea să ajung la palatul Lui! Atunci aș dezvălui înaintea Lui pricina mea și aș umple gura mea cu învinuiri. Aș ști atunci cuvintele cu care mi-ar răspunde și aș înțelege rostul spuselor Lui» (*Iv* 23,2-5).

Pentru Nabert, eu-l pur – care recunoaște absolutul în conștiința lui - «îi comandă conștiinței să caute în afara ei [în istorie, în lume], să recunoască în afara ei înseși mărturiile divinului».²³ Același eu pur are în sine „criteriologia divinului»,²⁴ astfel încât să fie capabil să discearnă manifestarea istorică a divinului în semnele contingente. Asta, în cuvintele lui Iov ar fi: «Aș ști atunci cuvintele cu care mi-ar răspunde și aș înțelege rostul spuselor Lui» (*Iv* 23,5). Manifestarea lui Dumnezeu în creație nu i se „impune” cu violență lui Iov. De-o manieră neprevăzută și imposibil de dedus, merge în întâmpinarea a ceea ce Nabert numește «dorința lui Dumnezeu», care corespunde afirmației originare sau percepției de sine însuși.²⁵ «Din spusele unora și altora auzisem despre Tine, dar acum ochiul meu Te-a văzut» (*Iv* 42,5): „a cunoaște prin cele auzite”, experiența

²¹ Cfr. P. Ricoeur, „L’herméneutique du témoignage” („Hermeneutica mărturiei”, n.tr.), în *Lectures 3. Aux Frontières de la philosophie (Lecturi 3. La limitele filosofiei*, n.tr.), Paris 1994, p. 107-139.

²² Cfr. J. Nabert, *Eléments pour une éthique*, Paris 1971, cap. IV și V. Ed. it., *Elementi per un’etica (Elemente pentru o etică*, n.tr.), La Garangola, Padova 1975.

²³ J. Nabert, *Le désir de Dieu (Dorința lui Dumnezeu*, n.tr.), Paris 1966, p. 213.

²⁴ Cfr. *ibidem*, cap. IV a cărții a II-a.

²⁵ *Ibidem*, p. 21.

originară, se transformă în judecată despre manifestarea istorică a lui Dumnezeu («ochiul meu Te-a văzut»). La rândul său, aceeași manifestare divină lărgeste rațiunea lui Iov, trezește „criteriologia divinului” care este înăscută în el, pentru a recunoaște în creație primul semn contingent al Absolutului. Și Iov se simte corectat.

Dar durerea? Și nedreptățile suferite? Și copilul devorat de câini în romanul lui Dostoievski? Întrebarea nu a fost epuizată, rana este încă deschisă. Acum însă se transformă în plânsul unui copil în fața mamei sale. Iov, de fapt, coboară de la catedra incomodă și ocupă loc în banca elvilor. Acum el îi pune întrebări lui Dumnezeu: «Ascultă - ai spus Tu iar - și Eu voi vorbi, te voi întreba și tu Îmi vei da lămuriri» (*Iv* 42,4). Și aici se încheie cartea. Ne putem închipui întrebările lui Iov, dar nu răspunsurile divine. În acest sens ne aflăm în fața unei cărți deschise – întreg Vechiul Testament este o carte deschisă –, în căutarea unei desăvârșiri.

Tradiția noastră occidentală, care s-a construit pe Noul Testament, continuă să întrebe, ridicând vocea în fața răului și a nedreptății, dar nu poate face asta înlăturând acel strigăt unic, sfâșietor, al unui nou Iov, răstignit pe o cruce: «Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit?». Ceea ce a mediat între redactarea cărții lui Iov și zilele noastre, este anunțul surprinzătoarei pretenții creștine: Dumnezeu s-a făcut om și a intrat în istorie. Isus din Nazareth nu a adus o „soluție” teoretică la problema suferinței. A luat-o asupra lui, murind pe o cruce. Teodiceea modernă trebuie să abordeze acest paradox pe care istoria ni l-a lăsat ca moștenire: un eveniment, încadrat în timp și spațiu (pățimirea, moartea și învierea lui Isus din Nazareth) și nu o reflecție, se prezintă ca fiind cheia pentru a înțelege problema suferinței și a răului.

Dar este oare cu puțință ca absolutul să se arate în istorie, în fapte contingente? Rațiunea noastră modernă experimentează din nou o rezistență aproape instinctivă în fața acestei ipoteze. Doi tați ai gândirii moderne, de nivelul lui Immanuel Kant și Gotthold E. Lessing, au oferit o bază acestei ciudățenii.²⁶ Am văzut deja cum exercițiul libertății, care implică afirmația originară, ne deschide spre mărturia pe care cel Absolut o face despre sine în conștiința noastră. Pornind de aici, posibilitatea ca acest Absolut să se manifeste din punct de vedere istoric, în semne contingente, se prezintă ca o ipoteză a cărei rațiuni *nu trebuie* să se închidă.²⁷ Vom trece pe teritoriul verificării istorice (conduși de acea „criteriologie a divinului” care ne constituie). Bazându-se pe filosofia lui Nabert, Ricoeur susține posibilitatea ca cel Absolut să se manifeste în istorie și, de fapt, face din ea baza pentru depășirea răului. De fapt, pentru Ricoeur, răul nu poate fi eliminat decât grație unor «acțiuni absolute»,²⁸ adică a unor fapte contingente, în care o conștiință liberă recunoaște propria eliberare; sau, cu cuvintele lui Nabert, în care «ceea ce nu se poate justifica după aparențe și după judecata umană, nu reprezintă ultimul cuvânt al existenței».²⁹ Dar aceste acțiuni absolute pot fi cu adevărat la înălțimea suferinței celui nevinovat?

Ajunși în acest punct, ne dăm jos sandalele din picioare, ca Moise care umblă într-un loc sfânt (cfr. *Exod* 3,1-5), pentru că asistăm la dialogul personal, imposibil de înlocuit, imposibil de depășit (ce nu poate fi redus la «a ști categoric»³⁰), dintre cel care suferă și «martorul celui Absolut»,³¹ și el

²⁶ Cfr. I. Kant, *La Religión dentro de los límites de la mera Razón*, Madrid 2009, p. 128; Ed. it. *La religione entro i limiti della ragione (Religia în limitele rațiunii pure*, n.tr.), Rusconi, Milano 1996; G.E. Lessing, “Sobre la demostración en espíritu y fuerza”, în *Escritos filosóficos y teológicos*, Barcelona 1990, p. 482.

²⁷ Cfr. J. Nabert, *Ensayo sobre el mal*, Madrid 1997, p. 138. Ed. it., *Saggio sul male (Eseu despre rău*, n.tr.), La Garangola, Padova 1974.

²⁸ P. Ricoeur, “L’herméneutique du témoignage”, op. cit., p. 137.

²⁹ J. Nabert, *Ensayo sobre el mal*, op. cit., p.145.

³⁰ Cfr. P. Ricoeur, “L’herméneutique du témoignage”, op. cit., p. 137.

³¹ Cfr. J. Nabert, *Le désir de Dieu*, op. cit., cap. I al cărții a III-a.

suferind, care arată (și nu demonstrează), aici și acum, prezența divinului care depășește ceea ce e imposibil de justificat. Ca în Cartea lui Iov, ne transformăm în protagoniștii jocului dramatic dintre două libertăți, față în față. Ar putea fi două persoane cu aceeași boală, în aceeași cameră de spital. Una disperată, cealaltă surprinzător de liniștită. Sau unul oarecare dintre noi în timp ce asistă la execuția celor douăzeci și opt de cooți din peninsula Sinai, care au refuzat să își renege credința, unul câte unul, în 26 mai, anul acesta.

De când autorul Cărții lui Iov a scris aceste pagini sublime, povestea lui, ai cărei protagoniști suntem, a fost rescrisă de sute de mii de ori și va fi încă rescrisă de o infinitate de ori.

FRAZE

Oare vrea să evite răul dar nu poate? Atunci am pune sub semnul întrebării omnipotența lui.

În el vedem reprezentată toată demnitatea rațiunii umane, care nu poate să se abțină în fața unei nedreptăți

Dumnezeu acceptă provocarea. Prinde mănusa. Se coboară la nivelul creaturii, se pune la înălțimea ei ca să lupte corp la corp. Se așază, nu în banca acuzaților, ci mai degrabă în banca de școală: «Eu te voi întreba și tu Îmi vei da lămuriri!

Dar dacă i-am întreba pe oameni cum răspunde Dumnezeu la strigătul lui Iov, reacția ar fi o tăcere plină de stânjeneală

Și primele minute ale filmului lui Terrence Malick arată fatalitatea care lovește o mamă ce îi promisese lui Dumnezeu că îi va fi fidelă

Și Iov cedează, se lasă mișcat, se simte depășit, dominat, de o Prezență care susține prezența lucrurilor. De ce noi, modernii, opunem rezistență aceluia dialog, mărturisit de Iov, spre care ne introduce realitatea impozantă?

Dar durerea? Și nedreptățile suferite? Și copilul devorat de câini în romanul lui Dostoievski? Întrebarea nu a fost epuizată

Isus din Nazareth nu a adus o „soluție” teoretică la problema suferinței. A luat-o asupra lui, murind pe o cruce

Didascalie

Marc Chagall, *Iov* 1975.